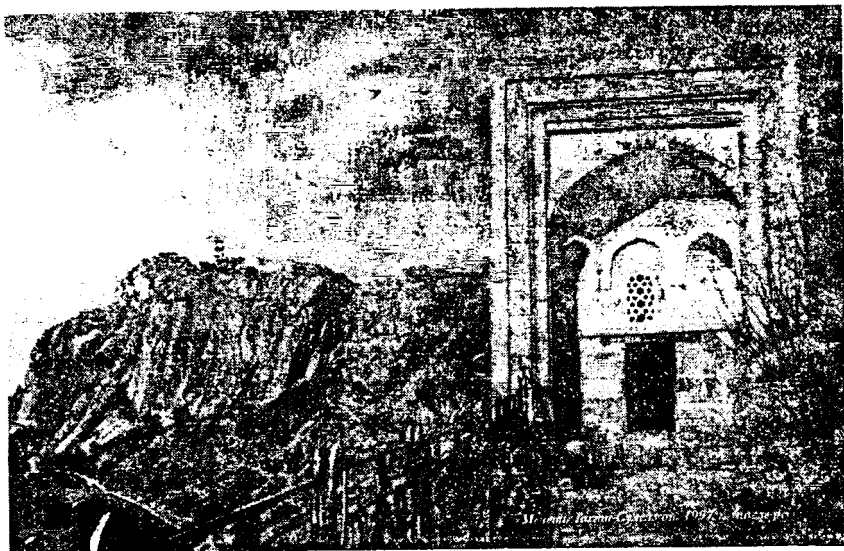

МАҲМУД ҲАСАНИЙ

ЎШ - ХАЙР УЛ - БИЛОД
(Ўш шаҳри рисоласи)

Ўш - 2000

Нашрга тайёрловчи, форс тилидан таржимон, сўз боши, изоҳ ва лугатлар муаллифи, тарих фанлари номзоди -

Маҳмуд Ҳасаний

Эски ўзбек тилидан табдил қилувчилар -

Маҳмуд Ҳасаний
Мавжуда Раззоқ

Масъул муҳаррир,
профессор -

Муҳаммаджон Тошалиевич
Мамасаидов

«Рисолаи шаҳри Ўш» ёки «Фазилатномаи шаҳри Ўш ва қароргоҳи Сулаймон алайҳис салом» деб аталувчи мазкур рисола Ўш шаҳри ҳақидаги қадимий ёзма манбалардан бири бўлиб, унда Ўшнинг фазилатлари, уламо ва машойхлари ҳақида ҳикоя қилинади. Рисоланинг форсча ва эски ўзбек тилидаги нусхалари халқ орасида кенг тарқалган бўлиб, қўлингиздаги китобча унинг форс тилидан қилинган таржимаси ҳамда эски ўзбек тилидан табдили берилмоқда. Мазкур китобча Ўш шаҳрининг 3000 йиллик тўйи муносабати билан кенг китобхонлар оммасига тақдим қилинмоқда.

Китобни нашрга тайёрлаган ижодий гуруҳ ва Ўш шаҳри аҳли китобни чоп этишга хомийлик қилган, Ўш шаҳрининг ҳокими Жусупбек Шарипович Шариповга миннатдорчилигини билдирадилар.

«Ўш - Хайр ул-Билод» деб номланган ушбу тарихий китобча Қирғиз-Ўзбек университети тасарруфидаги «Дарсликлар яратиш Маркази» томонидан тайёрланди. Китобча борасидаги фикр ва мулоҳазаларни «Дарсликлар яратиш Маркази»га ёзма равишда беришингизни илтимос қиламиз.

Бизнинг манзил:

Ўш шаҳри, Н. Исанов кўчаси 79.

ХАЙР УЛ-БИЛОД ҰШ РИСОЛАСИ

Бу йил Хайр ул билод Ұшнинг тўйи нишонланмоқда. Қадимий, аммо навқирон Ұш шаҳри ҳар йилгидан ҳам яна чирой очади, гулларга бурканади, бутун дунёдан келган олимларни, ёзувчи ва шоирларни, давлат арбобларини қучоқ очиб кутиб олади. Ұш қадимда ҳам меҳмондўст шаҳар бўлган, бундан буён ҳам меҳмондўстлигича қолади. Айтишларича, Ҳазрати Сулаймон алайҳиссаломдек зотнинг ўзи ҳам Ұшнинг шуҳратини эшитиб, муборак қадами билан уни сарафроз қилган экан. Унинг оламга машҳур вазири Осаф ибн Бурхиёнинг қабри шу ерда эканлигининг ўзи Ұшнинг қандай буюк шаҳар эканини билдириб турибди. Нақл қилишларича, бу ерга Юнус алайҳиссаломнинг қадами теккан экан. Бу гаплар қанчалик тўғри ёки нотўғри бўлмасин, барибир, одамларнинг диққати қадимдан Ұшга қадалганини сезиб олиш қийин эмас.

Ўрта Осиёга Ислоннинг кириб келиши ва Ислон маданиятининг ёйлиши билан Ұшдан йирик олимлар ва машойхлар чиқа бошлади. Ұш яна маданият ва илму фан марказларидан бирига айланди. Қадимдан Ұшнинг мустаҳкам ва ривожланган шаҳар бўлгани қадимий манбаларда сақланиб қолган. «Қомус ул-аълум» номли қомусий асар муаллифи Шамсуддин Сомибек ёзади: «Ұш Фарғонада сур ила муҳот ва дўрт копули бир шаҳар ўлуб, баъзи машоҳири уламонинг ватани бўлинмиш ўлдиғи кутуби арабиййада мазкурдур»¹.

¹ Мазмуни: «Ұш Фарғонада қалжа деворлари билан ўралган ва тўрт дарвозали бир шаҳар бўлиб, баъзи машҳур олимларнинг ватани бўлгани арабча китобларда зикр қилинган». Шамсуддин Сомибек. Қомус ул-аълум. Истанбул, 1889 й., 1090 бет.

Сомибек бу маълумотни келтирганда тўла ҳақли эди. Ҳақиқатан ҳам Ўш тупроғидан чиқиб, Ислом маданияти, тарихида ўчмас из қолдирган бир қанча олимларни тилга олиш мумкин. Шулардан бири Хожа Қутбуддин Бахтиёр Ўший Кокий (тахминан, XII асрнинг иккинчи ярмида туғилган) бўлиб, Ўшда нашъу намо топган, шу ерда зоҳирий ва ботиний илмларни эгаллаган. Ўша даврда Ўшда фаолият кўрсатган Шайх Абу Хаср қўлида таълим олиб, ёшлик пайтидаёқ мадраса илмларидан тўлиқ таҳсил кўрган. Ўша даврнинг етук шоири ва мутасаввуф олими Хожа Муъниддин Чиштий (537\1142 - 633\1235) Ўшга келади ва Қутбуддин Бахтиёр Ўший унга қўл беради. Шундан сўнг у Боғдодга бориб, даврнинг йириқ олим ва шайхлари, жумладан, Шайх Шаҳобудин Сухравардий (539\1144 - 632\1234), Ҳиндистоннинг Милтон шаҳридаги йирик олим ва шайх Баҳоуддин Закариё Милтоний (563\1167 - 666\1267) лар билан учрашади. Ижмир шаҳрида турган ўз пири Муъиниддин Чиштий тавсияси билан Деҳлига бориб, умрининг охиригача бу ерда талабаларни тарбиялаш билан машғул бўлади ва 633\1235 йили Деҳлида вафот этади.¹ Шарқ Ислом оламида ўзидан йирик асарлар ва ажойиб ғазаллар ёзиб қолдирган Шайх Фарид Шакарғанж (569\1268 - 664\1266) Қутбуддин Бахтиёр Ўшийнинг шогирди эди².

1. Муҳаммад Доошуқуҳ. Сафинат ул-авлиё. Конпур, 1900 й., 94-бет. Яна: Комус ул аълом, 5-жилд, 3672 бет.

2. Сафинат ул-авлиё, 96 бет

Махдум Восилий ал-Марҳаматий (ваф.1979й.) ўзининг «Мажмаъ ут-таворих» асарида ҳамда «Сафинат ул-авлиё» номли китобнинг ҳошиясидаги маълумотда, ўшлик тўртта олим ҳақида хабар беради:

Биринчиси - Масъуд ибн Мансур ал-Ўший. Бизга номаълум сабабларга кўра бу олим авлодлари билан бирга 519\1126 йилда тунда бирданига ҳалок бўлганлар. Иккинчиси - Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Али ал-Ўший. Бу олим Бағдодга бориб, илм таҳсил қилган ва ўша ерда дарс айтган. Умрининг охирида Бухорога келиб, 613\1216 йили шу ерда вафот этган.

Учинчиси - Мавлоно Холид Ўший. Таҳминан 775\1385 йилларда Ўшда вафот этган.

Тўртинчиси - Али ибн Усмон ал-Ўший. Бу олим Сирожиддин ал-Ўший номи билан машҳур бўлган. Сирожиддин ал-Ўшийнинг «Фатовойи Сирожиййа» («Сирожий фатволари») асари Ислом фикҳшунослиги тарихида ўзига хос из қолдирган бўлиб, ислом олимлари фикҳий масалаларни ҳал қилишда ундан кенг фойдаланганлар. Сирожиддин Ўший айна пайтда шоир ҳам бўлиб, Ислом ақоидларини ўзида ифодаловчи «Бадъ ул-амолий» («Имлонинг бошланиши») номли араб тилида шеърий асар ёзган. Бу асар қўлёзма ва босма ҳолида кенг тарқалган¹.

Машҳур тарихчи Жамол ал-Қарший (693\1293 йил тирик бўлган) ўзининг «Китоб ус-Суроҳ мин ас-Сихоҳ»

1. Махдум восилий ал-Марҳаматий. Мажмаъ ут-таворих. Яна: «Сафинат ул-авлиё» ҳошияси. Бу асрлар восилий ал-Марҳаматийнинг шахсий кутубхонасида сақланмоқда.

номли асарида Ўш ҳақида: «Ўш шаҳри табаррук шаҳар, Барокуҳ тоғи атрофи покдил ва солиҳ кишиларнинг мазоротларидир, баъзилар Сулаймон ибн Довуд алайҳис саломнинг вазири Осаф ибн Бурҳиё қабри шу ерда дейдилар» дейди ва Мунир ибн Абулқосим Ўший ҳақида шундай ёзади: «Садрларнинг азиёу муқаррами, садрлар суянчиғи, элнинг таянчи, олимларнинг паноҳгоҳи ислом ҳамда мусулмонларнинг шайхи Мунир ибн Абулқосим ал-Ўший Ўшнинг садри эди». Жамол Қарший бу олимнинг исми ҳақида шоирлар форсча муаммо ёзганлари ҳақида хабар бериб, ўша муаммони келтиради. Муаммо куйидагича бошланади:

Чаҳор ҳарф аст номи он садри,
Ки бувад равшаний зи номаш асар.

(Ул садрнинг номи тўрт ҳарфдир,)¹

Демак, Мунир ибн Абулқосим ҳам Ўшдан чиққан йирик олим, шайхулислом ва подшонинг садри (яъни вазири) бўлган экан.

Қўлимиздаги маълумотларга назар ташлайдиган бўлсак, 1100-1300 йилларда Ўш шаҳри илм ва фан марказларидан бири бўлганини кўраемиз. Бу ерда яшаган олимлар кўпинча Мавлоно деган сўз билан улуғланган эканлар. Юқорида Мавлоно Холид Ўший ҳақида гапириб ўтдик. Яқинда Ўш вилояти Аравон туманга қарашли Чекобод қишлоғида қадимдан қолган бир қабр тоши мавжудлиги ҳақида эшитиб қолдик.

1. Жамол Қарший. Китоб ус-Суруҳ мин ас-Сиқоҳ. Махдум Восилий ал-Марҳаматийнинг шахсий кўлёмаси, «Минг маъорифи Фарғона ва судуриҳо» («Фаргонанинг машҳур кишилари ва садрлари») боби.

Бунинг қисқача тарихий шундай экан: бундан тахминан 250 йилча муқаддам Қўқон хонлигида яшовчи мулла Аббос Марғилоний Ўш томон ўтиб бораётиб, Мингтепа (Мархамат) билан Аравон ўртасида жойлашган бўш ерларни кўради. Қўқонга қайтиб боргач, ўша бўш ерда яшаш учун рухсатнома чек олиб, бу ерни обод қила болайди. Унинг 17-18 ёшлардаги Матқосимбий номли ўғли бу ишда бош-кош бўлади. Бу ерда улар тегирмон ва жувозлар ташкил қиладилар. Атрофдан одамлар кўчиб кела бошлайди ва бу ер Чекобод деб аталади. Кунлардан бир кун Матқосимбий ерни шудгор қилиш учун қўш солдирганда қўш тиши бир катта тошга қадалиб қолади. Тошни ердан чиқарганларида унда арабча ёзувлар борлигини кўрадилар. Матқосимбий тошни Андижонга олиб бориб ўқитади. Маълум бўлишича, бу тош Мавлоно Қутбуддин номли кишининг қабр тоши экан. Бу ерни биринчи бўлиб обод қилган Мулла Аббос ва ўғли Матқосимбий бу ерларда аввал ҳам қишлоқлар бўлгани ва қабристон мавжудлигини билиб олишади. Шу кишиларнинг авлоди, Чекободдаги обрўли кишиларнинг бири Фатхулла Хўжаев бизни тош билан танишишга олиб борди. Тошда 746\1345 йил санаси борлигини, у мавлоно Қутбуддин ибн Тождуддин номли шайх хамда олимнинг қабр тоши экани маълум бўлди. Демак, ташландик ер деб ҳисобланган бу ерларда ҳам 1300 йилларда олим кишилар яшаган экан. Албатта бу олим ҳам Ўшда таълим олиб, камолга етган зотлардан бири бўлиши турган гап. Бу тошни ҳали чуқурроқ ўрганиш ва олим ҳақидаги маълумотларни тарихий манбалардан қидириб топиш олдинда турган вазифалардан биридир. Мавлоно

Кутбуддин ҳақида эшитганимизда уни Ўшлик Хожа Кутбуддин Бахтиёр Ўший Кокий микин деб ўйлаган эдик. Бироқ Чекободдаги Кутбуддин Ўшдаги Кутбуддин вафотидан сал кейинроқ туғилган экан. Ушбу сатрлар муаллифининг ақаси, марҳаматлик Абдулхай Махдум мулла Ҳасанхон Махдум (Восилий ал-Марҳаматий) ўғли Чекободдаги Мавлоно Кутбуддиннинг руҳи билан мулоқот қилинганда у Ўшлик Хожа Кутбуддинни яхши билишини айтди ҳамда ўзи ҳақидаги маълумотларни тақдим қилди. Бир-бирига яқин ва сафдош бўлган Андижон, Асака, Кува, Марҳамат, Аравон, Ўш шаҳарлари қадимий тарихларга эга бўлиб, илмий изланишлар амалга оширилаверса, улар ҳақида янгидан янги маълумотлар ҳам топавериш мумкин. Биз 1998 йилда Аравонда Мулла Муҳаммад Али исмли қўлэзма асарлар ишқибози бўлган биродаримизнинг уйида меҳмонда бўлган эдик. У бизга бир қўлэзмани тақдим қилди. Қўлэзманинг ҳажми жуда катта бўлиб, унда ҳаммаси бўлиб, куйидаги 11 та асар ўрин олган эди:

1. Рисола дар боби фазилати авлоди Расул. (Расул авлодининг фазилатлари ҳақида рисола).
2. Рисолайи шаҳри рубойиёт (Рубойиларнинг шаҳри ҳақида рисола)
3. Тафсири таборак (Таборак сурасининг тафсири).
4. Тарғиб ус-салот, (Намоз тарғиби).
5. Футуҳ ул-Ҳарамайн (Макка ва Мадинанинг очилиши).
6. Таржимайи рисолайи Имом Ҳасан Басрий (Имом Ҳасан Басрий рисоласининг таржимаси).

7. Таржима ва шарҳи «Фикҳ ул-Кайдоний» («Фикҳ ул-Кайдониний» нинг таржима ва шарҳи).
8. Силсилаи тариқат (Тариқат силсиласи).
9. Дар фазилатномаи Ўш ва қароргоҳи Сулаймон Алайҳис салом (Ўшнинг фазилати ва Сулаймон алайҳис саломнинг қароргоҳи ҳақида рисола).
10. Рисола дар баёни суврат, сийрат ва хирқа (Суврат, сийрат ва хирқа ҳақидаги рисола).
11. Таржимаи «Абвоб ул-жинон» («Жаннат эшиклари» китобининг таржимаси).

Мазкур асарларни бир жилдга кўчирган котиб Андижонда яшовчи Муҳаммад ибн Мулла Мирза Ошурмуҳаммад экан. Котиб асли Фарм деб аталувчи, Қоратегинга қарашли Кеш шаҳридан экан. Қўлёзма чиройли настаълиқ хати билан 1253 ҳижрий (1837 мелодий) йили кўчирилган экан. Қўлёзманинг асл эгаси Марҳамат ноҳиясига қарашли Равот қишлоғида яшовчи аҳли илм Хусанбой Раҳмонкул ўғли экан.

Биз қўлёзма билан танишар эканмиз, ундаги Ўш ҳақида ёзилган рисола диққатимизни жалб қилди. Биродарлар форс тилидаги бу асардан ўқиб беришимни илтимос қилдилар. Албатта рисоланинг бир неча ўзбекча нусхалари ЎзР ФА Шарқшунослик институтининг Қўлёзмалар хазинасида сақланмоқда. Бироқ шундай ажойиб қўлёзманинг одамлар қўлида ҳамон сақланиб келаётгани диққатга сазовордир.

1999 йил июль ойидан меҳнат таътилига чиқиб, Аравонга келдим ва бу ерда Ўшнинг 3000 йиллик тўйига

қизгин тайёргарлик кетаётгани ҳақида эшитиб қолдим. Чуқурроқ ўйлаб қарасак, Ўш ҳақида 3 та рисола ёзиб беришим мумкин экан. Бу ҳақда Аравонлик қудам Мирзаматхон Музаффархон ўғли билан маслаҳатлашган эдим, у мени қўярда-қўймай Қирғизистон ФАнинг академиги, аравонлик Муҳаммаджон Тошалиевич Мамасаидовнинг уйига олиб борди. Мен академикка Қутбуддин Ўший ва Сирожиддин Ўший ҳақида рисолалар ёзиб беришим ҳамда Ўш ҳақидаги рисолали форс тилидан ўзбек тилига таржима қилиб беришим мумкинлигини айтдим. Академик олим жуда хурсанд бўлиб кетди ва бу рисолаларнинг чоп этилишида ўзи бош-қош бўлишини айтди.

Энди Ўш ҳақидаги қўлёзмани топиш керак эди. Мен Фатхулла Махсум ва акам Абдулхай Махсумлар билан қўлёзма соҳиби Хусанбой Раҳмонқул ўғлининг уйига жўнадим. Ростни айтсам, қўлёзмани ололмасмикинман, деган шубҳа бор эди. Негаки Хусанбой ака бу қўлёзмани қаттиқ асраши ҳақида эшитган эдим. Хусанбой акага мақсадимизни айтган эдик, қўлёзма қанча муддатга керак, деб сўради. Мен, ўн беш кунга, жуда бўлмаса, бир ҳафтага бериб туришини сўрадим. «Йўқ, бир ойга ола қолинг» деди Хусанбой ака. Шундай қилиб, рисолали форс-тожик тилидан ўзбек тилига таржима қилдим. Бу таржимани нашрга топшириб юборишим мумкин эди, бироқ унинг Тошкентдаги нусхалари ҳақида ҳам китобхонларга маълумот бериб ўтилмаса, иш пухта бўлмайди, деб ўйладим.

ЎзР ФА Шарқшунослик институтининг
Қўлёзмалар фондида, ҳақиқатдан ҳам, унинг 4060, 3432\II,
4188\IX, 12666\III, 4120\I ва 9315\II рақамли олтита

нусхаси сақланар экан. Мен Марҳаматда фойдаланган нусха форс-тожик тилида бўлса, бу олти нусханинг эски ўзбек тилида бўлиб, Қўлёмалар фондида унинг форс-тожик тилидаги нусхаси йўқ. Демак, Х.Раҳмонкуловнинг қўлидаги нусха нодир нусхалардан ҳисобланар экан. Биз Қўлёмалар фондидаги нусхаларни тўлиқ солиштириб чиқарканмиз, уларнинг тузилиш жиҳатидан бир-бирига ўхшамаслигини кўрдик. Улардаги маълумотлар қисқа ёки тўлиқлиги билан бир-биридан фарқ қилади. Хикояларнинг жойлаштирилишида ҳам фарқлар бор. Баъзисида Қуръон оятлари ва ҳадислар берилса, баъзилари берилмаган, бироқ уларнинг ҳаммаси ҳам мазмун ва ҳажм жиҳатидан биз таржима қилган форс-тожик нусхасига ўхшаб кетади. Уларнинг ичида фақат 931\II рақамлиги ҳажм жиҳатидан каттароқ бўлиб, унда қолган нусхалардаги маълумотлардан ташқари бошқа хикоятларни ҳам кўриш мумкин. Китобхонларнинг таққослаб ўқишларини осонлаштириш ва рисоланинг ҳар хил нусхалари ҳақида маълумот бериш учун, биз 9315\II нусхани ҳам табдил қилиб, форс-тожик тилидан қилинган таржимаси билан бирга беришни маъқул кўрдик.

Энди, Ўш рисоласи ҳақида бир неча оғиз сўз. Ўш рисоласи қачон ва ким томонидан ёзилгани ҳозирча аниқ эмас. Унинг форс тилида ёзилиши форс тилида ёзиш анъанага айланган даврда тасниф қилинган, деган фикрга олиб келади. Бу давр эса XIII-XIV асрларга тўғри келади, бундан аввал асосан араб тилида ёзиш одат эди. Биз фойдаланган қўлёмалардаги Ўш рисоласи содда тилда ёзилган ва тожик тилининг белгилари аниқ кўриниб туради. Бу кўчирилиш жараёнида ўзгариб борганми-йўқми бир нарс

дейиш қийин. Рисолада Тахтим, Тахти Сулаймон, Ўш пирим каби номларни учратамиз. Ҳозирда Тахти Сулаймон деган тоғ номи рисолада Барокуҳ деб тилга олинади. Барокуҳ деган номнинг Тахти Сулаймонга айланиши XVI асрдан кейин юз бергани ҳақида маълумотлар мавжуд. Шунини ҳисобга олсак, рисола XVI асрдан аввал ёзилгани маълум бўлади.

Рисоланинг муаллифи араб ва форс тилларини мукаммал билган киши бўлиб, мулла бўлган ва Қуръони карим ва ҳадисларини яхши билган. Рисолани ёзишда қайси манбалардан фойдалангани кўрсатилмаган, асосан, халқ оғзида юрган маълумотлардан кенг фойдаланилган. Шарқда баъзи олимлар яхшигина асар ёзсалар-да, кўпинча ўз номини ёзмаганлар. Бу, биринчидан, ўз номини қолдириш учун эмас, балки савоб умидида холисаниллаҳ қилинганини билдиради. Иккинчи томондан эса улар масъулиятдан қочганлар, ўзлари ёзган асар аниқ фактларга асосланган бўлмагани учун тортишувлардан ўзларини четда тутмоқчи бўлганлар. Учинчидан, ёзилган асар ягона нусхада сақланиб қолиб, боши ва охири йўқолган, котиблар эса уни кўчириб кўпайтираверганлар, муаллиф исми эса номаълум бўлиб қолаверган. Бундай асарлар қаторига Алишер Навоий даврида ёзилган «Фанни кишту зироа» («Экин экиш ҳақидаги фан»), «Маноқиби Маҳмуд Паҳлавон» каби бир қанча асарларни киритиш мумкин.

Рисола муаллифи баъзан аниқ фактлар ва аниқ одамларнинг гапларига асосланиб фикр юритса, баъзан «баъзи бузруғларнинг айтишича» деган жумлалар остида ҳаддан ташқари бўрттириб юборилган фикрларни келтиради.

Масалан, «баъзи бузругларнинг айтишларича, ҳар ким Ўш вилоятида бир дам ўтирса, ё бир дам сув ичса, гўр азобини кўрмайди ва Мункар Накир саволидан озодлик топади. Ёки ҳар ким Ўшда тоат ва ибодат қилса ҳаж умрасини амалга оширган кишининг савобини топади» ва ҳоказо.

Шунга қарамай, бу рисола тарихи ёдгорлик сифатида кўлдан-кўлга ўтиб келмокда, одамлар томонидан ўқилган ва кўчирилган. У қандай бўлишидан қатъий назар, Ўш ҳақида ёзилган яхлит ва ягона асардир. Унда Хожа Хумой Ғозий, Хожа Имом Исхок, Хожа Аҳмад Аркам, Хожа Аҳмад Нарм, Имрон Хос каби азизларнинг ўтганлиги ҳақида маълумотлар мавжуд. Умуман, рисола Ўш ҳақидаги тарихий аниқ ва халқ оғзида юрган маълумотларни ёзма равишда жамлаб боргани билан қимматга эгадир. Одатда бирорта маълумотнинг тўғрилигига шубҳаланган олимлар «Ал-ухдату алар-Ровий» («Бунинг тўғрилиги ривоят қилувчининг бўйнига») деб қўядилар. «Хайр ул-билод» («шаҳарларнинг яхшиси») деб аталган Ўшга Сулаймон алайҳиссаломнинг келиши, вазири Осаф ибн Бурҳиёнинг қабри, Расулуллоҳ ҳадисларининг ҳақлиги, қабристонларнинг қадимийлиги қадимшунос олимларнинг қазншмалари ҳамда манбашунос олимларнинг чуқур илмий тадқиқотлари ҳамда манбашунос олимларнинг чуқур илмий тадқиқотлари орқали юзага чиқса ажаб эмас.

Махмуд ХАСАНИЙ,
тарих фаълари номзоди.

СУЛЛИМОН АЛЛАХИС СЛОМНИНГ ҚАРОРГОҲИ БЎЛГАН ЎШНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ ХАКИДАГИ РИСОЛА*

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм. Алхамду лиллаҳи роббил-олабийн вал-окибату лил-муттакийн вас-салоту вас-салому ала хайри халқиҳи Муҳаммадин ва олиҳи ва асхобиҳи ажмаъийн.¹

Пайгамбар саллаллоҳу алайҳи васалламдан шундоқ ривоят килурларки, Парвардигори олам ўн саккиз минг оламини яратганда аввал Лавх ул-махфузни пайдо қилди. Бунинг далили шуки: «Бал хува Куръонум мажидун фий Лавхил-махфуз».² Ва лавх ул-махфузни тутгатгач, уни осмонлардан юкори кўйди.

Сўнг етти табака Ерни яратди, бунинг далили шуки: «Холақа сабъа самавотин ва минал-арзи мислахунна».³ Ерни яратиб бўлгач, Одамни турпоқдан яратди. Далили шуки: «Холақал инсона мин солсалин кал-фаххор».⁴ Унинг фарзандларини эса оталарининг обипушларидан ва оналарининг сийна сувидан бино қилди. Далили шуки: «Инна холақнал инсона мин нутфатин амшожжин».⁵

Шундан сўнг, Ер юзида Каъбани яратдиким, у хайр ул-Билод, яъни шаҳарларнинг яхшироғидур. Ва Ўз Хабиби (Муҳаммад алайҳис салом)ни дунёга келтирди ва Уни Хотами анбиё⁶ қилди. Ерда аввало Масжиди Ақсо⁷ пайдо бўлдики, у пайгамбарларнинг кибласи эди.

* «Ўш шаҳри рисоласи»нинг форс-тожик тилидан қилинган таржимаси тақдим этилмақда.

Масжиди Аксо аҳли шукур айтмадилар ва Худога (бандалик) қилмадилар. Унинг берган неъматининг кадрилини англамадилар ва нймон келтирмадилар. Уни Мадинага юборди. Масжиди Аксода бўлган неъмат, Масжиди Аксонинг Каъбалиги, муъмин ва муъминларнинг қибласидаги неъматини билмасликлари туфайли Масжиди Аксо аҳлини Бадр жангида ҳалок қилди, валлоху аълам.⁸ Етти йил уларнинг орасида очарчилик юз берди.

Ривоят қилишларича, шаҳарлар ичида учта шаҳар яхшироқ ва улугроқдур. Биринчиси — Маккаини Муаззама, иккинчиси — Мадинаини Мунаввара. Учинчиси — Қуддуси Халил (Байт ул - Муқаддас).

Расул саллаллоху алайҳи васаллам айтдиларки: «Ҳар ким бу уч шаҳарни зиёрат қилса менинг шафоатим ул кишига вожибдур ва унга барча пайғамбарларнинг ризолиги бўлур».

Бир куни саҳобайн қибор (улуг саҳобалар) Расул саллаллоху алайҳи васалламдан сўрадиларки: «Бу уч шаҳардан бошқа яхшироқ шаҳар борми?» Расул саллаллоху алайҳи васаллам «Ҳа» деб жавоб бердилар. «У қайси шаҳар?» деб сўрадилар. Имрон ибн Хусайн Расул саллаллоху алайҳи васалламдан қўйидаги ҳадисни ривоят қилдики, Расул алайҳис салом айтдилар: «Инна йўнаҳиқил Машриқи балдатун йуқолухо Ўш ва хайру булдон ва лаху фазлун ала соирихо ва аҳл ул-Ўш фазлун ала соирил умам ва йухшаруна маъаш шухадоил Бадри ва йухшарунаш шухадо маъал анбиёи». Яъни, Расул саллаллоху алайҳи васаллам айтдилар: Машриқда Ўш деган бир шаҳар борки,

шахарларнинг яхшироғидур ва унинг аҳли қиёмат куни шахарлар ва пайғамбарлар билан бирга тиргизиладилар». ⁹

Абу Хурайра разийаллоху анху Расул алайҳи васалламдан ривоят қилишларича, Расул алайҳис салом айтдилар: «Ер юзида Нух алайҳиссалом авлодларидан бир жамоа ¹⁰ пайдо бўлурки, улар тошбағир ва берахм бўлурлар, менинг умматларим орасида кўп фасод ишларни қилурлар, улар Ўшдан ташқари барча шахарларни хароб ва ғорат айлағайларки, Ўшни Худойи таъоло ўшал золимларнинг ва фосикларнинг зараридан саломат саклағай».

Ва Ўшни балдаий (омон сакланган шаҳар) дегайлар. Иншоаллоху таъоло.

Баъзи бузругларнинг ривоят қилишларича, ҳар ким Ўш вилоятида бир кеча ёки бир кун истикомат қилса ўша вилоят аҳли ҳисобланғай ва Қиёмат куни ўша қавм билан бирга тиргизилғай. Ҳар ким бу манзилда бир дам ухласа унинг даражаси бошқа ерда шаҳид бўлганинг савобини топиш даражаси билан тенг бўлур.

Амирул-муъминин Али разийаллоху анху ривоят қилурлаки, ул вилоят аҳли билан намоз ўқиган кишиларнинг юзи Қиёмат куни ўн тўрт кунлик ойдек тобон бўлғай ва Жаннатхозинлари (жаннатга йўловчи фаришталар) ҳам улар учун нурдан бўлғайлар, иншоаллоху таъоло. Муқарраб фаришталар ¹² таҳлил ва такбир айтган ҳолда уларнинг олдиларида жаннатга кирурлар ва уларни жаннати пурнеъматга олиб кирғайлар, иншоаллоху таъоло.

Хожа Ахкоша разийаллоху таъоло анху эшитдилар ва дедиларки: «Тубо лакум ё маъпарал Ажам», ¹³ яъни Ўш тамоми шаҳарлардан яхшироқдур.

Баъзи бузруглар айтадиларки, ҳар ким Ўш вилоятида бир дам ўтирса ё бир дам сув ичса гўр азобини кўрмагай ва Мункар ва Нақрнинг саволидан озод бўлур. Иншоаллоҳу таъоло.

Салмони Форсий разийаллоҳу анху Расул саллаллоҳу алайҳи васалламдан ривоят қилурларки, Расул саллаллоҳу алайҳи васлам айтдилар: «Меърожга чиққан кечада осмонда бир нур кўрдим, Машриқдан чиқаётган бу нур Бокиъ гўристонидан чиқаётган нур билан бирга осмонга чиқиб борарди. «Эй Жабраил» дедим. «Лаббайка» деб жавоб берди. «Мен кўриб турган бу нур қандай нур?» деб сўрадм. Жабраил алайҳис салом: «Бу нур Хайр ул-Билод деб аталадиган шаҳардан кўтарилмоқда. Бу ерда Сулаймон алайҳис салом бўлганлар. Бу ерда яна бир тоғ ҳам бўлиб, тоғ устида бир масжид бор. Бу жойда Сулаймон алайҳис салом ибодат қилганлар».

Ҳар ким Ўшда икки рақаат намоз ўқиса бошқа жойда юз рақаат намоз ўқиганнинг савобига эга бўлур. Бошқа бир шахс ҳам нақл қиладики, Осаф ибн Бурхиёнинг¹⁴ қабри шу манзилгоҳдадур. Бу ерда анҳор бўлиб, ундан таҳорат қилса ва гусл қилиб¹⁵, Сулаймон алайҳиссаломнинг қадамжойида икки рақаат намоз ўқиса дўзах олови ул кишининг баданига ҳаром бўлур».

Расул саллаллоҳу алайҳи васаллам (Жабраил алайҳис саломнинг) бу сўзини эшитиб, мен ҳам ўша мақомда намоз ўқисам, деб орзу қилдилар. Жабраил алайҳиссалом ўша онда тоғни осмонга олиб чиқди ва Расул саллаллоҳу алайҳи васаллам намоз ўқидилар. Жабраил алайҳиссалом тоғни яна жойига элтиб қўйдилар. Бу воқеадан ҳеч кимнинг хабари

бўлмади. Буерда Ҳазрати Сулаймон ҳам намоз ўқиганлари жихатидан: «Камуру баракаҳ»¹⁶ деб ном кўйдилар.

Яна нақл қилишларича, Юнус алайҳиссалом келиб, Ўш халқини иймонга даъват қилган ва уларнинг ҳаммалари иймон келтирганлар. Шундан сўнг бир неча вақт шу ерда турганлар. Бир канча вақт ўтиб, Сулаймон алайҳиссалом келганлар ва халқини иймонга даъват қилганлар ва уларнинг барчаси иймонга келган. Шундан сўнг Ўш халқи Ўшда сув камлиги ҳақида Сулаймон алайҳис саломга: «Сиздан сўнг бизга сув етишмай қолади ва у пайтда чорасиз қоламиз» деб арз қиладилар. Ҳазрати Сулаймон алайҳиссалом девларга буюрдилар ва тоғни кесиб, сувни кўпайтирдилар. Ўша кундан то шу пайтгача Ўш сувга серобдур.

Хожа Ҳумой Ғозий Ўшга келган эди. Айтишларича, улар Исо алайҳиссалом динида эдилар. Ғор олдида юз йил ибодат қилдилар. Ўшнинг фазилатини билиб, дуо қилиб: «Менинг хайриятимни Ўш аҳлига қилгин» дедилар. Уларнинг қабри Намозгоҳда тоғнинг этагидадур. Аммо, Мадинаи Мунавварада баъзи дарвишлар уларнинг зиёратига келдилар. Ривоят қилишларича, Имрон Хос номли бир азиз бўлиб, кофирлар билан газот қилган эди, унинг хирқаси (дарвишлик кийими) чанг юқи бўлган эди, у ўз хирқасини қоққан эди, бир олтин фишт тушди ва унинг қабридон қолди. Унинг қабри ҳам Намозгоҳ олдидадур. Ҳар ким унинг турбати (қабри) зиёрат қилса унинг барча ҳожатини Худойи таъоло бергай.

Хожа Имом Исҳоқ номли азиз бўлганини ҳам айтадилар. У «Кифоя» (китоби)нинг соҳибидур. У асли Ўшдандур. Аввал ул азиз, Маккайи муаззамада имом

эдилар. Каъба халкининг кишига ихлос эътиқодлари кўп эди. Улар хонаини Каъбадан қайтиб келиб, печа йиллар ўшда истикомат қилдилар ва шоғирдлари кўп эди. Ётти юзга киши уларнинг хизматларида эди. Ўшнинг фазилатини яқини билиб, шу ерда вафот эгдилар.

Хазрати Хожа Аҳмад Аркам раҳимахуллох алайх ҳам ўшдан эдилар. Улардан қашқалаб қароматлар содир бўлган. Қароматларидан бири шулки, Ўш халқи қалъа қураётган эдилар. Қалъанинг яқинида бир қатта тош бор эрди. Ўш халқи ўша тошни қалъага қўймоқчи бўлдилар. Халқнинг қаттаю кичиги тошни жойидан жилдира олмадилар. Охири Хожа Аҳмад Аркам хузурига келдилар ва (бу ҳақда гапириб) илтимос қилдилар. Ул зот: «Сабр қилиб туринглар, биргалликда Вожиб таъолодан сўраймиз», - дедилар. Тушда ўз қароматлари билан ўша тошни қалъа (девори)га қўшиб бердилар ва қалъа бино бўлди.

Яна нақл қилурларки, Хожа Аҳмад Аркам ва Хожа Аҳмад Нарм ўн бир Аҳмадлар жамоасидан бўлурлар. Бир куни Работда, Симқаш ховузи лабида ваъз айтар эдилар. Ховуздаги бақалар тишимсиз вақирлар ва кўп фарёд қилардилар. Хожа Аҳмад Аркам ва Хожа Аҳмад Нарм ўн бир Аҳмадлар жамосидан бўлурлар. Бир куни Работда, Симқаш ховузи лабида ваъз айтар эдилар. Хожа Аҳмад Аркам: «Ё Сизлар гапиришлар ё биз гапираймик», - дедилар. Ўша замондан то шу пайтгача ҳеч ким бақаларнинг овозини эшитмаган. Бу уларнинг қароматлари тўрайлидур.

Нақл қилишларича, Хожа Аҳмад бир куни Симқаш ховузи лабида таҳорат олаётган эдилар. Ховузда жаннат

хурлари намойи бўла бошладилар ва: «Эй Хожя, бизларга назар сомини ва биздан юз ўтирманг, бизларни сизга таъйин қилдилар, сиз эртага пешини намози пайғида шаҳид бўлуригиз, биз сизга интизоримиз», - дедилар. Эртасига бу икки азиз Хожя Аҳмад Аркам ва Хожя Аҳмад Парм кифирлар билан жанг қилдилар ва шаҳидлик шарбатини чиқардилар. Тог этагидаги Симкан работида уларнинг дафи жонлари бордур. Хар ким аввало уларни зиёрат қилса барча муридлари хося бўлуригиздир, иншоаллоху таъоло.

Андоқ ривоят қилурларки, Осаф ибн Бурхия Хазрати Сулаймон алайхиссаломга тоға эдилар, яна Хазрати Сулаймоннинг вазиря хам эдилар, улардан кўп кароматлар зохир бўдур эди. Ул азизнинг кароматларидан бири шулки, Билкиени тахти билан бирга кўз очиб юмунча хося қилганлар. Хак таъоло Куръойн мажидда хабар беради: «Қолаллази индаху амун мишал Китоби ана отика биҳи қобла ан йартадда илайка тарфука».¹⁷ Ва бу аконид масаласидур, каромати авмиё хакдур. Хазрати Сулаймон алайхис салом уларнинг жасадларини Магрибга олиб кетинини хохладилар. Жабраил алайхис салом Рабб ул-Жалил хузуридан вахий келтирди. Ўн саккиз минг оламнинг Парвардигори Хазрати Осаф (кабрини) зиёрат қилса Аллох таъоло барча хожатларини юзага чиқариб, яхшиликлар ато қилган, иншоаллоху таъоло.

Андоқ ривоят қилурларки, Хазрати Сулаймон алайхис салом замонидан тўрт минг йилга яқин вақт ўтгандур. Қибла Байт ул-Мукаддас эди Намоз Байт ул-Мукаддасга караб ўқиларди. Пайгамбар салаллоху алайхи вассаллам Каъбани қибла қилдилар. Аммо, вақо қилурларки,

арабларнинг қибласи Каъбадур, ажамларнинг қибласи Ўшдур ва бу ҳозирги пайтда мансухдир, (яъни бекор килингандур). Аммо Ўш кўп фазилатларга эгадур. Арабларнинг Каъбаси хакида (оят) нозил бўлгандур. Аллоҳ сўзи: «Фавалли важхака шатрал Масжидил Харом»¹⁸

Улуғ бузругворлардан, Аллоҳ уларга раҳмат қилсин, накл килинурким, Қиёмат кунда, оманно ва садакно, Ўшнинг заминидан аввалгию охиригилар пайдо бўлурлар. Неча минглаб ғозийлар, содиқлар, обидлар, солиҳлар, саҳархезлар, Куръонхонлар ва саховатиешларнинг ҳаммаларини тургайлар, беҳисоб ва беазоб Аллоҳ изни билан жаннатга киргайлар.

Улуғ машойихлардан, Аллоҳ улардан рози бўлсин, накл килинурким, ҳар бир бандайкики Ўшда тоат ва ибодат килса Ҳаж умрасини амалга оширган кишининг савобини топулар, иншоаллоҳу таъоло.

Аллоҳумма лаббайка ва лаббайка ва би-ҳамдика ва субҳонака ва карамика, би-роҳматика ё арҳамар роҳимийн.¹⁹

РИСОЛАЙИ ШАҲРИ УШ *

(Ўш шаҳри рисоласи)

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

Алҳамду лиллаҳи Роббил олабийн ва-л-окибату лил-муттакийн вас-солату вас-соламу ала Расулиҳи Муҳаммадин ва олиҳи ва асҳобиҳи ажмабийн.

Умрон Хос отлик бир саҳоба бор эрдилар, андок ривоят қилибдурларки, ҳазрати Рисолат паноҳий Муҳаммади Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассаллам бир масжиди муборакда жамиъ хамнишинлар бирла ўлтуруб эрдилар. Аммо вилоятлардин ҳикоят килур эрдилар. Ва яна ҳазрати Аббос разийаллоҳу анҳу сўрдилар. «Ё Расулаллоҳ, Маккаий шарифдан ва Мадинаий Мунаввардин бўлак шарофатлик жой бормукин?» Саййиди олам ва пешвои бани одам пайғамбар саллаллоҳу алайҳи вассаллам айдилар: «Эй саҳобаларим, сизларга ман бир ҳикоят қилай, сизлар сомиъ (эшитувчи) бўлинглар. Машрик сориди бир шаҳар бор, отини Хайр ул-Булдон (шаҳарларнинг яхшиси) дерлар. Ва яна Ўш ҳам дерлар. Аммо Ўш деганининг боиси улдурки, Ҳазрати Худованди таъоло Жабраил алайҳиссаломга амр қилди, Ҳазрати Одам алайҳис саломга деҳкончиликни таълим бергил, деб. Дарҳол Ҳазрати Жабраил алайҳиссалом бир жуфт хўкизни жаннатдин чиқариб берди ва айди: «Эй Одам, Худойи таъоло амр қилди бугдой эккил, деб»».

* Бу саҳифадан «Ўш шаҳри рисоласи»нинг эски ўзбек тилидаги табдили берилмоқда.

Хазрати Одам қабул қилдилар. Хазрати Жабраил алайхиссалом деҳқончилик асбобини жам қилиб, ростлаб бердилар. Хазрати Одам алайхиссалом бир жуфт хўкизни қўшга қўшиб, Хиндистондан то Басари вилояти Ажамга келдилар. Аммо қайтаришни билмадилар. Ул вақтда Хазрати Жабраил келиб, «хўш» деб қайтардилар. Ул бонсдин бул ериш Ўш дерлар.

Ё Аббос, ул ерни Хазрати Худованди таъоло азиз яратган ва жамиъи вилоятларнинг яхшиси турур. Ё Аббос, ул вилоятда бир тоғ бор, биродарим Хазрати Сулаймон алайхиссалом ул тоғда бир масжид бино қилдилар. Ул масжидда неча муддат Худойи таъолога ибодат қилдилар. Аммо хар кунн Ўш халкига шулон берурлар.

Ва яна Осаф ибн Бурхиё деган бир бузруг бор эрди. Хазрати Сулаймонга ҳам тағо эрдилар, валиини бархак эрдилар. Чароки, Ёнаксининг тахтини кўз юмиб очқунча хозир қилдилар. Сулаймонга ҳам вазир эрдилар. Хар иш бўлса икковлон маслахат қилур эрдилар. Ала хозал киёс (шу тартибда) Осаф ибн Бурхиё ул масжидда оламдин ўттилар. Андог биллингларки, Хазрати Сулаймон алайхиссалом Хазрати Осаф ибн Бурхиёни Мағрибга олиб кетгани турганда Хазрати Жабраил вахий келтурди: «Ё Сулаймон, Худойи таъоло салом айди, баъдаз салом (саломдан сўнг), Хазрати Осаф ибн Бурхиёни шул жойда дафи қилсун, Ажам халкига зиёраттох бўлсин» деб.

Филхол (ўша ойда) Осаф ибн Бурхиёни тоғнинг тубида офтоб йўли тарафида дафи қилдилар. Худойи таъоло ваъда қилдики, хар ким Осафни зиёрат қилса, андин сўнг мандин хожат тиласа, манки, ўн саккиз минг оламнинг Ху-

дойидурман, ул банданинг хожатини раво қилмасам Ман ашини Худойи бўлмагойман, деб.

Зайд ул-ансорий разиаллоху анху андилар: «Ман Сайиҳиди олам саллаллоху алайҳи вассалламдан эшитдимки, Ўш ери андог фазилатлик жойдурки, ҳеч ер Ўш ерига баробар келмас. Киёмат куни Ўш аҳли тождор бўлуб, Бурокларга мишарлар».

Аmmo ровишлар андог ривоят қилурларки, Бароқхунинг устидаги масжидга уч юз олтини олти пайгамбари мурсамнинг кадамлари етгондур. Дебдуларким, ул масжидда ҳар ким икки ракаат намоз ўқиса, ўзга ерда туруб юз ракаат ўқугондек бўлур. Ва яна мазкур бўлгондурки, пайгамбарларнинг ҳамма-хаммасини зиёрат қилгондек бўлур. Тошгла киёмат куни шафоат қилурман. Андог билишларки, Худойи таъоло Ўш ерини пурди яратибдур. Обу хавоси жаннатнинг сувидаи турур. Хусусан, Худойи таъоло андог ҳукм қилдики, ҳар ким Ўшга бориб, бир катра сув ичса ё бир соат ўлурса ул кишига оташи дўзах харом турур. Ҳар ким ўн ё кирк кун Ўшда турса, ҳар ерда ўлса, Киёмат куни Ўш аҳли бирла хашр бўлур (тирилур).

Ва яна бир хосияти улдурки, ҳар бандайи муъмин ҳар йили Ийди Курбон (Курбон хайити)га бориб, Ўшда Ийди Курбонни ўтаса ва зиёрат қилса, андог бўлурки, Хаж тавоф қилгондек бўлур. Ҳар ким Осаф ибн Бурхиёни босиб ўтган сувда гусл ва таҳорат қилса, гуноҳидин андог пок бўлурки, аносидин янги туккондек. Худойи таъоло етти пуштинни раҳмат қилиб, доҳили жаннат қилур. Ҳар ким Ўш аҳли бирла бир ерда таом еса ул кишига оташи дўзах харом

турур. Хар ким Ўш ахли бирла намоз ўтаса, Ўшда намоз ўқигондек бўлур, Хак таъоло даргохида макбул бўлгай.

Хазрати Умар разийаллоху анху айтдилар: «Эшитгим ман Саниди олам ва пешвоин бани Одам Хазрати пайгамбар салламлоху алайхи вассалям айтдилар: «Ё Лбу Бакр, Хожа Хумой Ғозий Хазрати Исо алайхис саломнинг асхобларидин эди. Ўшка келиб, Хак таъолога кўп тоат ва ибодат килди. Аммо ул вақтда Ўш халки динидин ёшиб (кайтиб) эрди. Ул азиз хар куни кофирлар бирлан газот килур эрдилар. Газотдин ёшиб келиб, тўнларини солди (силкитди), мисли ёмғурдек ўк тўкулди. Аммо ул азиз бир куни муножот килди. Айти: «Эй бор Худоё, мунча кофирлар ичинда танходурман. Ўш ахли. хам манга ёри (ёрдам) бермай, динидан ёнди», деб турур эди, осмондин Исо алайхис салом келди. Айти: «Эй каззоблар, мандин ёндирилму ва манинг фарзандимга ёри бермадингларму? Сизларнинг жойинглар жаханнам турур» деб, душоҳ (икки шоҳли) пайгани бир кўлларига олиб, тоғ откунча Ўш ахлини ухлатмадилар. «Ман сизлардин безор турурман, андог килайки, сизлар қочқони жой топмагайдурсизлар, холо (хозир) бўлса хам пушаймон бўлунглар», - дедилар.»»

Ўш халки Хазрати Исо алайхис саломнинг бу сўзларини эшитиб, хаммалари бомаслахат ул азизнинг хизматларига келдилар. Узр айтиб, мусулмон бўдилар. Андин сўнг Ўш ахли басидки дил ул азизга ихлос кўйдилар. Боз ул азиз уч ой умр кўриб, андин кейин (уш) кофирлар шаҳид килдилар. Ўш ахли боиззати тамом жанозаларини ўқуб, дафи килдилар. Холо (хозир) ул кишининг муборак маркадлари тоғнинг доманаси (этаги)да

Намозгоҳнинг жануб тарафида турур. Хар ким ул азизни зиёрат қилса, Худойи таъолодин хар хожатини қилса, Худойи таъоло раво қилмай, гуноҳидин беғуноҳ бўлмай.

Ва яна Хожа' Яманий деган бир саҳоба бор эрди. Аммо ул мужтахид ул-акрам (иззатли мужтахид) эрди. Ун бир йил ўшда дарстўйлик қилиб, Хак' таъолога тоат ва ибодат қилди. Ва ҳамма ўш аҳли ул азизга ихлосманд эрдилар. Холо ул кишининг муборак марқадалари хавзи Симкашнинг бўида, оғтоб бор тарафида, нул устида ётибдурлар. Хар ким ул азизни зиёрат қилса жумла мушқуалари осон бўлур. Билингларким, ул азизни «Гирих кушод» (Тугунларни очувчи) дерлар.

Аммо ровийлар андог ривоят қилубдирларки, Хазрати Иброҳим алайҳис салом Маккани бино қилдилар, Маккада юриб, ўшининг таърифини ва фазилатини эшитиб, ўшга келдилар. Карасалар, ўшда сув йўқ масжид бино қилай десалар. Йонлож туяларни соғиб, сути бирла Макканин Ажам деб от қўйдилар, Ажам халкига зиёратгоҳ бўлсун, деб. Хар ким хар йил Ййди Курбонда бориб, ул масжидда икки ракаат намоз ўкуса, хаж қилгоннинг савобини тобгой. Яна бир ривоятда келубдирки, Маккайи Ажамни зиёрат қилмоғунча Маккайи арабга бориб бўлмас, дебдурлар.

Хазрати Юнус пайгамбар ўшга келиб, девори масжиднинг шикаста рехтини рост қилиб эдилар. Бахидмати Худойи таъолога тоату ибодат қилиб, халойикларни рост йўлга солдилар. Бир куни Худойи таъолодан нидо келдики, Эй Юнус, Пайнаво шахрига боргил, Пайнаво халқини ниймонга далолат қилгил, деб нидо келди. Ул хийн (пайт)да

Хазрати Юнус Найнавога бордилар. Халойикларни иймонга далолат килдилар. Хеч кайси кофир кулок солмади. Ул хийида Хазрати Юнус дарё лабига бориб, муножот килдилар: «Худоё, Ахудо, Самадо, Ўзунг билурсан бу кофирларни хар чанд иймонга далолат килсам, хеч кайси кабул килмади». Бу муножот хануз оғизларида эрди, казоро (такдирдан бўлиб), бир паханг келиб, Хазрати Юнус пайгамбарни Хак таъоло кирк кун балик корнида сақлади. Анда хам тоатлари кам бўлмади. Кирк кундин сўнг балик корнидан нажот берди. Ул хийида Найнаво шахрининг халки бу кароматни кўруб айдилар: «Бу бир Хак пайгамбар бўлмаса эрди балик корнидан тирик чикмас эрди» деб, хаммаси бомаслахат келиб, Хазрати Юнусга иймон келтирди. Аммо ул шахар улуғ эрди. Дарёйи Сирни най бирла ўлачаб ичар эдилар. Аммо Хазрати Юнус аларни рост йўлга солиб турур эрди. Эшиттиларки, Хазрати Сулаймон пайгамбар бу тарафга келур деб, олдиларига пешбоз киши юбордилар.

Хазрати Сулаймон келиб, Тутлукга туштилар ва бу дарёдин сув олиб, ул ерни шахар килсунлар деб, киши юборганларнинг боиси шу эрди. Аммо Хазрати Сулаймон ул ерда турмай, ўтиб, Ўшка келдилар ва айдилар: «Бизнинг жойимиз шубудур, ман ер юзида мундин яхши жойни кўрмадим». Аммо Хазрати Сулаймон изтироб бирла келиб, Ўшда қарор топтилар, аммо келиб қарасалар Ўшда сув йўк. Аммо икки чашма бор, халойиклар андин сув ичар эрди. Ул хийида Сулаймон алайхиссалом девлар ва ахриманларга хукм килдилар, дарёйи Сирни бу тарафга октурунлар, деб. Дар-

хол девлар ва ахриман Ҳазрати Сулаймоннинг амрлари бирла келиб, дарёйи Сирини банд қилди.

Аммо, ул хийш (пайт)да Юнус пайгамбар Ҳак таъолога муножат қилдилар: «Худоё Худовандо, ўзинг билурсанки, Ҳазрати Сулаймон камоли ҳашаматлигинин мани манзур қилмай, бориб Ўшка туштилар, бу шаҳарни хароб қилур. Агар Сулаймонга бир катра сув берсанг, мани пайгамбарлик рутбасидин маҳв қилгил». Ўшал соатда Худойи таъолодин фармон келдики: «Эй Юнус, гам емагил. Сулаймонга сув бермасман».

Аммо девлар ва ахриманлар онхама зўр бирла ишладилар, бир катра сув ўткизолмадилар, ноилож бўлуб, Ҳазрати Сулаймонга арз қилдилар: «Ё Набийаллох, агар Кўхикоф бўлса бузар эрдук, бу ердан сув ўткизолмадук». Ул хийнда Ҳазрати Сулаймоннинг газаблари келиб айди: «Эй беақл, сизларнинг кучунглар қасн кетти?». Боз буюрди, ул тарафга бир катра сув кўйманглар, деб. Аммо девлар хайрон бўлуб туруб эрдилар, ул вақтда Ҳазрати Ҷабраил салом қилиб келиб айдиларки: «Ё Сулаймон, Ҳак таъоло салом айди, беадад салом фармон шулки, девларга кўб газаб қилмагил, чароки Ҳак таъоло хохламайдур. Ҳазрати Юнусни манзур қилмадинг, бориб, ул азизга уэр айтгил, чароки сандин илгари пайгамбарлик анга маъъус (берилган) бўгондур».

Аммо Ҳазрати Сулаймон алайҳис салом пушаймон бўлуб, Ҳазрати Осаф ибн Бурҳиёни олиб, икковлон бориб, Ҳазрати Юнуснинг олдиларига келиб, зиёрат қилиб, уэр айтиб, ул кечаси ёттилар. Боз эртаси ёнмоқ бўддилар. Ул хийнда Ҳазрати Юнус алайҳис салом айдиларким: «Бу кун

хам турунглар» дедилар. Аммо ул кун хам турдилар. Эртаси намозни чошт (пешин)дин кейин Хазрати Юнус вафот тобтилар. Ул хийнда Хазрати Сулаймон ва Осаф ибн Бурхиё, хикмати Худовандо бул экан, деб кишига бермай, ўзлари ювиб дафн килдилар. Ва яна дарёини Сирни лабида бир чашмани устида баланд ерга кўйдилар. Хар ким аларни зиёрат килиб, икки ракаат намоз ўқуб, савобини рухи покларига багипласа, Хак таъолодин нимана тиласа, Хак таъоло ул банданинг хожатини раво қилгай ва ул кишига оташи дўзах харом бўлгай, иншоаллох. Хар ким ул чашмадин бир ютум сув ичса гўёки Хавзи Кавсардин ичгандек бўлгай. Ва яна бир хосияти улки, Худойн таъолонинг жамолига бевосита мушарраф бўлгай. Ва яна етти пуштини Худойн таъоло рахмат килиб, дохили жаннат қилгай, иншодаллоху таъоло.

Ул вактики Ўшда сув йўк экан, одамлар бенихоят (кийнадилар), андогким сони йўк, кўб танг бўдилар, чархпалак бирла ердин сув олиб зироат килур эрдилар. Бир куни улуғ-кичик маслахат бирла айдики, Хазрати Сулаймон Худойн таъолонинг пайгамбари турур, бизга сув тилаб берсунлар, деб. Хамма Ўш халки баякбор келиб Хазрати Сулаймонга арз килдилар: «Ё Сулаймон, сиз пайгамбари бархак, турурсиз. Худодин бизга сув тилаб беринг». Ўш халки келиб турди. Ул вакта Хазрати Сулаймон Ўш халкига нечук жавоб берурман деб хижолатда туруб эрди, ул хийнда Хазрати Жабраил келиб айди: «Ё Сулаймон, Хак таъоло салом айди, баъадаз салом сўз шулки, халойикларни навмид кайтармасун, бапшорат бергил, Манки

Худованди хиждаҳ ҳазор (ўн саккиз минг) оламдурман, уларға сув берурман».

Ярлиғ бўлди деб Ҳазрати Жабраил Ҳак таъолонинг даргоҳига ёндилар. Аммо Ҳазрати Сулаймон ҳалойиқларга бокиб айдилар: «Эй ўш халқи, сизларга Ҳак таъоло сув берди». Бу сўзни эшитиб хушҳол бўлдилар. Боз яна Худодни фармон бўлди: «Ё Сулаймон, девларни ва ахриманларни буюрғил, шу кўринган тоғларни кесиб, сув ўтқарсунлар» деб фармон бўлди. Дарҳол Сулаймон алайҳиссалом девларни ва ахриманларни буюрдилар, шу тоғни кесиб, сув ўтқазинглар деб. Девлар ва ахриманлар ул тоққа бориб ишладилар. Ул вақтда Ҳазрати Сулаймон алайҳиссалом Бароҳқуҳнинг устида туруб, девларга иш буюрди. Ҳазрати Сулаймон қараб турғоч бениҳоят девлар ва ахриманлар ишлади. Аммо Сулаймон алайҳиссалом Бароҳқуҳнинг устида нечанд муддатдин кейин вафот бўлдилар. Ул ҳийнда жамиъ подшоҳ ва атқийе (пок инсонлар), уламолар ва фузалолар ва жамиъ яхшилар жанозаларини ўқудилар.

Ул замонда бир оқ тева пайдо бўлди. Дарҳол келиб, чўқуб ётти. Аммо, билинлар ва огоҳ бўлунларки, Ҳазрати Сулаймон васият қилиб эрдиларки, ҳар вақтким, мен вафот бўлғондим кейин бир оқ тева келиб, чўқланиб турар, ул тевага юқлаб қўйинлар, деб васият қилиб эрдилар. Дарҳол айтгонларидек ул тевага юқлаб қўйдилар. Ул тева Ҳазрати Сулаймоннинг жасадаларини кўтариб, мисли Бурокдек ҳалойиқнинг назаридан ғойиб бўлди. Аммо олти ойғача Ёилқис мотам тутиб йиғлаб, олти ойдин кейин Ёилқис ўз вилоятига ёнди.

Аммо Ҳазрати Сулаймон вафот бўлмасдин илгари асоларини Бароҳкухнинг устида бир тошка кадаб, либосларини ва дасторларини ул асоға кийдуруб, ўз сувратларидек қилиб, девларга қаратиб қўйдуруб эрдилар. Аммо девлар ва ахриманлар ҳар замон унга қарар эрдилар. Кўрсаларким, Ҳазрати Сулаймон қараб турубдулар деб ишлар эдилар. Нечанд соат ўтди, яна қарадилар, Ҳазрати Сулаймондин қачон қутулурумиз деб, ханимнок (даргазаб) бўлуб, беш минг ботмон, ўн минг ботмон тошларни ҳавога отар эрди. Дарёйи Сирдин, балки Норин дарёсидин ҳам ўтуб кетар эрди. Ул вақтда Маржужагар деган бузруквор бор эрди, ўшал холда ул азиз: «Бас кун» (бас қил) дедилар. Девлар ва ахриманлар андин сўнгра тошларни ҳавога отмадилар.

Эй халойиқлар, билинлар ва огоҳ ва доно бўлинларки, нечанд соатдин Ҳазрати Сулаймоннинг асоларини қурт еди, йиқилди. Ўшал соатда девлар ва ахриманлар фаҳм қилдики, бу оламдин ўтубдирлар. Ва ахриманлар ҳар қайси ҳар тарафга қочиб кетти.

Аммо ул замондин бул замонгача Ўш халқи сувга сероб бўлди. Аммо бул ишлар Худойи таъолонинг фармони бирла бўлғондур. Ҳар ким бир дам сув ичса ё гусл ва таҳорат қилиб, икки ракаат намоз ўқуб савобини ўтган азизларга бағишласа оташи дўзах ул кишига ҳаромдур. Ва яна Худойи таъоло етти пуштини раҳмат қилиб, доҳили жаннат қилғай.

Ҳикоятда келтирубдирларким, Ўш халқи аввал Исо алайҳис саломга иймон келтурди. Иккинчи, Ҳазрати Юнус алайҳис саломга иймон келтурди. Учунчи, Ҳазрати Мухам-

мад Мустафо саллаллоху алайхи вассалламга иймон келтурди.

Хазрати Али каррамаллоху важха ривоят килубдирларким, эшиттим Хазрати Расули оламиендин, айттиларки, бир кеча мани Меърожга элттилар. Тўртунчи осмонга еттим, Мағриб ва Машрик карадим, бир нур кўрдум, гўристони Бакиънинг нурига кўшулуб, осмонга нуъла урадур. Хазрати Саййиди олам ва пешвойи бани Одам Расул саллаллоху алайхи вассаллам Хазрати Жабраилдан сўрдилар: «Ё биродарим Жабраил, Машрик сориди бир нур кўрдим, гўристони Бакиъ нурига кўшулуб осмонга суъуд киладур (кўтариладур)». Ул хийнда Хазрати Жабраил жавоб бердилар: «Ё Мухаммад, ул нурики мандин сўрабсиэ, Машрик сориди бир вилоят бор, отини Хайр ул-Булдон дейдилар. Бир отни Ўш дерлар. Ул ерда тоғ бор, Хазрати Сулаймон ул тоғда бир масжид бино килгон. Ул масжидда кўб ибодат килгон». Ўтган воқеани Хазрати Жабраил бир-бир баён килдилар. Ул хийнда Хазрати Рисолатпанохий саллаллоху алайхи вассаллам бу ҳикоятларни эшитиб, орзу килдилар. Дархол Хазрати Жабраилга Худойи таъолодин нидо келди, ўшал тоғни тўртунчи осмога чиқарғил, ҳеч махлуқот хабар тобмасун деб. Хазрати Жабраил тўртунчи осмондин ружуъ килди, ул тоғни андин чиқордиларким, ҳеч махлуқот хабардор бўлмади. Яна бир ривоятда Ўшни суви бирла тўртунчи осмонга чиқарди, дебдурлар. Аммо Хазрати Мухаммад Мустафо саллаллоху алайхи вассаллам ул масжидга кириб, икки ракаат намоз ўкудурлар. Хазрати Сулаймоннинг руҳи покларига дуою тақбир килдилар. Ва гуноҳкор умматларини Худойи таъоло-

дин тилаб, ул тоғни яна ўз жойига юбордилар. Ҳазрати Жабраил алайҳис салом ул тоғни жойига устувор қилдилар. Ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассалламнинг қўл ва пешоналарини суврати ул масжидда тошқа нишонадур. Хар бандан муъмин ул масжидга кириб, икки ракаат намоз ўқиса, ул мутабаррик нишонаи Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи вассалламин зиёрат қилса ул кишига дўзах ўти харом бўлғай. Ва яна қиёмат куни Ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассаллам шафоат қилиб, доҳили жаннат қилғай.

Эй муъминлар, билинглар ва огоҳу доно бўлунгларким, Хожа Аҳмад Аркам ва Хожа Нарм ўнбир Аҳмаднинг икки бўлурлар. Аммо булардин кароматлар зохир бўлгандур. Бир кароматлари улким, ул вақтида Ўш халқи қалъа солмоқ бўлди. Аммо ул ерда бир улуғ тош бор эрди, ҳамма Ўш халқи маслаҳат бирла бул тошни кўрғоннинг пойдевориға қўйсақ, қалъа ибтидоси ул тош бирла бўлса эрди. Улуғу кичик жам бўлуб, он ҳамма зўр бирла қўл урди, асло жойидин тебратолмадилар. Охири келиб Хожа Аҳмад Аркамға арз қилдилар ва айдилар: «Эй хожам, қалъамизнинг ташқарисида бир тош бор, ул тошни қалъанинг пойниға қўйсақ деб хаёл қилиб эрдук». Хожа Аҳмад Аркам айдилар: «Бу кун ётнинглар, эрта биз ҳам мадад қилоли». Ул куни ёндилар. Алқисса кун кеч бўлди, Хожа Аҳмад Аркам ўзлари кечаси ёлғиз келиб, ул азим тошни жойидин кўнориб олиб, пойдеворнинг тағига қўйдилар. Аммо бу каромат кечаси бўлди. Боз эртаси халойиқлар кўрғон бошиға келдилар, кўрдиларки, Хожа Аҳмад Аркам ул тошни жойидин кўтариб, пойдеворнинг та-

гига кўйбдурлар. Хамма Ўш халки бу кароматни кўруб, Хожа Ахмад Аркамнинг оёғларига йиқилдилар. Хаммалари басидкидил ул азизга ихлос килдилар. Аммо бир кун Хожа Ахмад Аркам хавзи Симкашида тахорат қилиб ўлтуруб эрдилар, хавздин бир дарича очилди. Даричадин икки хур чиқиб келиб, Хожа Ахмад Аркамга салом килдилар ва айдиларким: «Эй Хожам, биз сизга мунтазир турурмиз, аммо сиз эрта пешин вақтида бизга кўшулурсиз» деб башорат бердилар. Ул эртаси пешин хадди бор эрди, кофирлар бирла урушуб, даражайи шаходат топтилар. Холо (хозир) аларнинг муборак маркадлари хавзи Симкаши бўйида ва тоғнинг доманаси (этаги)да Намозгохнинг қибласида турур. Хар ким дунё килса етти чоршанба зиёрат килса ул киши уздагар турур.

Ва боз яна Хожә Исхок Валий отлик бир бузруквор, сохиби «Кифоя», Маккада имом эканлар. Макка ахли аларга кўб ихлосманд экан. Аммо дарс ўқуйдургон етти юз шогирдлари бор эди. Ўшанинг таъриф ва фазилатини эшитиб келиб, етти юз шогирди бирла Ўшда дарсгўйлик қилиб ва неча муддат Хак таъолога тоату ибодат қилиб турур эрди. Бир куни кофирлар бирла урушуб, хаммалари даражайи шаходат топтилар. Холо аларнинг маркадлари Намозгохнинг қибласида ва тоғнинг доманасида ётубдурлар. Хар ким аларни жумъа куни зиёрат килса, Худойи таъолодин харна хожати бўлса, Худойи таъоло тилагини бергай, гунохидин янги тугулғондек пок бўлгай.

Ва Хожа Хумой Ғозий деган бир бузруквор бор эрди. Ўшнинг фазилатини эшитиб келиб, бир ғорда юз йил Худойи таъолога тоату ибодат қилди. Аммо Ўш халки улар-

га кўб ихлосманд эрди, улардин халойиқлар хурсанд эрди. Ул азиз ҳар куни кофирлар бирла газот қилур эрдилар. Аммо ул азиздин кўб кароматлар зоҳир бўлгон турур. Бир кароматлари бу эрдик, кофирлар бирла урушуб келиб, тўнларини солса (силкитса) ўқ мисоли ёмғирдек тўкулуру эрди. Боз қоқиб эрди, эрса икки хишт (ғишт) тилла тушти, ала ҳозал қиёс. Ул азиз кофирлар бирла урушуб, даражайи шаҳодат тобтилар. Холо ул кишининг муборак марқадлари Намозгоҳнинг жануб тарафида, тоғнинг домонасида ётубдур. Ул икки хишт тиллони бошга қўйдилар. Ҳар ким ул кишини зиёрат қилса, Худойи таъоло икки жаҳоннинг балосидин сақлаб, ҳар муроди бўлса бергай. Ва яна ҳар иллатлари бўлса дафъ бўлгай.

Хабарда келубдурки, Ҳазрати Худованди таъоло ваъда қилдики, Ҳазрати Ҷабраил алайҳиссаломнинг қадами етган ердин азобини кўтаргайман, ул ерга ҳукм шул, жаннати бўлгай, деб ваъда берди. Ҳазрати Ҷабраил алайҳиссаломнинг қадамлари ул Хайр ул-Булдонга ўн бир маротаба етгандур. Ҳар ким ўшда турубдур, гўёки жаннатда юрубдур. Аммо ул ерга давом нур ёғар. Ўш одамлари биҳишти анбарсириштда жавлон қилгайлар.

Ҳазрати Муҳаммад Ҷуржоний раҳматуллоҳи алайҳ ривоят қилубдурлар ва ҳадис мазмунидин олиб айдиларки, Ўш вилоятидин мадфун бўлгон (кўмилгон) бузругворлар, азиз авлиё ва машойихлар, уламо ва фузалолар, анбиё ва атқиёларнинг ҳадду ҳисобини Худодин ўзга киши билмас. Ҳар бандайи мўъмин басидқидил орзу қилиб, бу «Рисолайи Ўш» («Ўш рисоласи»)ни битиб олиб ўқиса ё ўқуттуруб эшитса, агар ўқутуб эшитолмаса, ўзи бирла тутса, Ҳазрати

Худованди таъоло ул кишини икки жаҳон балосидин сақлаб, бу дунё ва охиратда азиз қилгай. Ва яна Ҳазрати Сулаймон пайғамбарнинг руҳи поклари ва Ҳазрати Юнуснинг руҳлари ва Ҳазрати Исо пайғамбар ва Ҳазрати Одам алайҳис саломнинг руҳлари, Хожа Аҳмад Арқам ва Хожа Аҳмад Нарм, Ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассалламнинг, ҳамма ўтган бузругворлар, авлиёлар, машойихлар, анбиёлар, уламолар, фузалолар ва жамиъи ўтган пайғамбарларнинг арвоҳлари ул киши бирла кечакундуз ҳамроҳ юргаё ва давомат мадакорлик қилгай. Қиёмат куни Ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассаллам шафоат қилиб, доҳили жаннат қилгай, иншоаллоҳу таъоло.

Саййиди олам ва пешвойи бани Одам Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассаллам иноят қилиб айдилар: «Ҳар ким Ўшда бир кеча тоат қилса ўзга ерда умри ичинда тоату ибодат қилгон бирла баробардур». Ҳар бандайи мўъмин Ўшда туруб вафот тобса, бесаволу беҳисоб биҳиштга боргай. Асноди бисёр эрди, мухтасар қилдук, тоинки битқувчига, эшитқувчига ва ўқуғувчиларга малолу кашол келмасин деб. Агар бу азизларнинг бирортасига шак келтирса, қабоҳат (қабихлик) бўлгай. Наъувзу билаҳи мин золика (Аллохдан бу нарсадан паноҳ тилаймиз).

ИЗОҲЛАР

1. Раҳмли ва меҳрибон Тангри номи билан. Оламларнинг парвардигорига ҳамду санолар, таволи кишиларга ҳайру оқибатлар, яхшироғи ҳайру оқибатлар, яратганларининг яхшироғи Муҳаммадга, аҳли оиласига ва дўстларининг барчасига саловату саломлар бўлсин.
2. Қуръон, Буруж сураси, 21-22 оятлар: «Балки (улар инкор қилган нарса) Лавҳ ул-маҳфузда сақланган улуг Қуръондир».
3. Қуъон, Талоқ сураси, 12 оят: «Оллоҳ етти табақа осмонни яратади, Ерни ҳам осмонларга ўхшаш (яъни етгита қилиб) яратади».
4. Қуръон, Роҳман сураси, 14-оят: «Инсонни сополдек қаттиқ лойдан яратади».
5. Қуръон. Даҳр сураси, 2-оят: «Албатта биз инсонни аралаш маний (эр ва аёлнинг аралаш уруғи)дан яратдик».
6. Хотами анбиё-пайғамбарларнинг охиргиси.
7. Масжиди Ақсо-узоқдаги масжид, бундан байт ул — мақсаддаги масжид тушунилади.
8. Валлоху аълам-Ва Аллоҳ гилимдонроқдир.
9. Бу ердаги таржима нотўғри бўлиб қолган. Аслида қуйидагича «Машриқ томонда бир шаҳар бўлиб, уни Ўш дейдидлар, у шаҳарларнинг яхшиси ва бошқа шаҳарларга нисбатан унда фазилат бор. Ва Ўш аҳлида бошқа умматларга нисбатан фазилатлар мавжуд бўлиб, улар Бадрдаги шаҳидлар билан бирга тиргизилади, шаҳидлар эса пайғамбарлар билан бирга тирилтириладилар».
10. Бу жамоанинг номи қибтун (қибитийлар) экани қуйироқда келадиган ҳадисда баён қилинган. «Ғиёс ул-

луғот» да ёзилади: «Қибтий қибтга мансуб бўлиб, Нуҳ алайхис салом набираларидан бирининг номидир, Фиръавнга тобе бўлган Миср қибтийлари ҳам унинг авлодларидан бўлган («Ғиёс-ул-луғот», Конпур, 1292/1874, 585-бет).

11. Қибтун- Нуҳ алайхис салом авлодлари, 10-изоҳга қаранг.

12. Фариштаи муқарраб — бу сўз остида тўртта фаришта тушунилади: Жабраил, Исрофил, Азроил ва Мекоил.

13. Бу ерда арабча жумла бутунлай бошқача таржима қилинган. Аслида қуйидагича: »Шодликлар бўлсин сизга, эй ажам жамоаси«, Ажам дейилганда араб бўлмаган халқлар тушунилади.

14. Осаф ибн Бурхйе ҳақида машхур тарихчи Жамол Қарший ҳам ёзаркан, унинг қабрини баъзи олимлар Ўшда дегани ҳақида эслатади (Жамол Қарший. «Китобус-суроҳ минас-сиҳоҳ»нинг «Муъарработвал-маъруфот» боби, 1-бет. Ушбу сатрлар муаллифининг отаси Маҳдум Восилий ал-Марҳаматийнинг шахсий кўлёмаси).

15. «Ғусл қилиб» (чўмилиб) — бу сўз қадимда Бароқуҳ тоғи ёнида ҳаммом бўлганини эслатади, айтишларича, шу кунларда тоғ атрофдаги қазилар ишлари натижасида бу ерда ҳаммом бўлгани аниқланган.

16. Кўлёммада бу арабча жумла аниқ ёзилмаган.

17. Қуръон, Намл сураси, 41-оят: «Китобни чуқур биладиган зот айтди: «Уни Мен сенга кўзингни очиб юмгунча олиб келаман».

18. Қуръон, Бақара сураси, 144-оят: «(Намозда) юзингни Масжид ул-Ҳаром томонга қаратгин».

19. Эй Худое, Сенинг ҳамдинг билан, Сенинг поклигинг билан, Сенинг лутфу қараминг билан, Сенинг меҳрибонлигинг

туфайли мен сенинг олдингдаман, эй меҳрибонларнинг меҳрибони.

РИСОЛАДА УЧРАЙДИГАН БАЪЗИ КИЙИН СЎЗЛАРГА ИЗОҲЛАР

Алайҳиссалом — унга саломлар бўлсин. Одатда пайғамбарлар номи тилга олинганда айтиладиган сўз.

Байт ул — Муқаддас — Қуддус шаҳрининг номи (Иеруссалим).

Ваҳий-Аллоҳдан Жаброил алайҳиссалом оркали келадиган хабар, масалан, Қуръон оятлари.

Вожиб таъоло — Аллоҳ таъоло.

Иншоаллоху таъоло — Худо хоҳласа дегани.

Киромун котибийн — икки азиз фаришта, яъни одамларнинг қилмишларини ёзиб борадиган фаришталар.

Муаззама — улуғ дегани, бу сўз Макка шаҳрига нисбатан ишлатилади.

Мунаввара — нурли дегани, Мадинага нисбатан ишлатиладиган сўз.

Обид — умрини ибодат билан ўтказувчи киши.

Оманно ва садакно — иймон келтирдик ва тасдиқ қилдик.

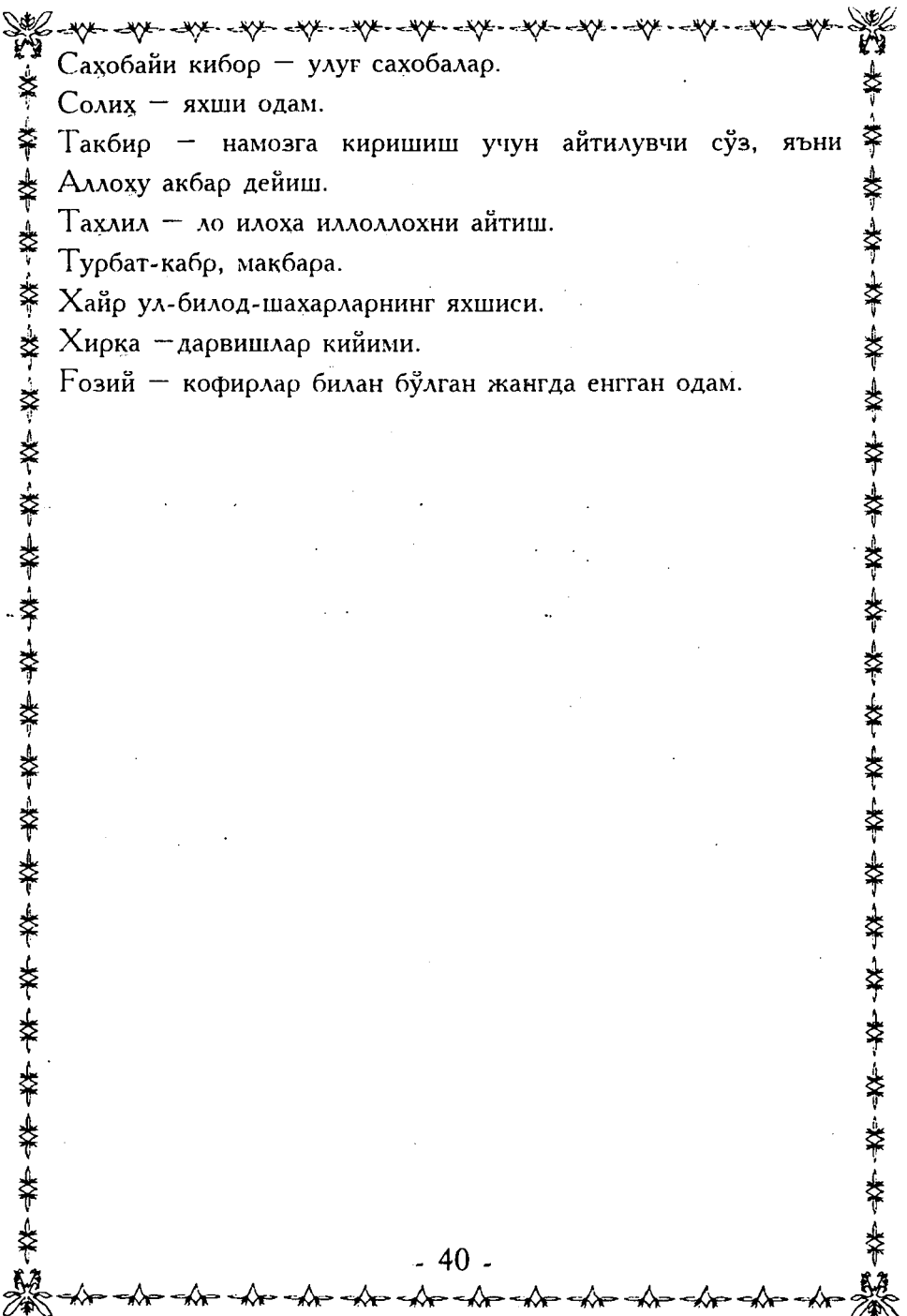
Пурнеъмат — неъматга тўла.

Рабб ул-Жалил — улуғ парвардигор, яъни Аллоҳ.

Раҳимаҳуллоҳи алайҳ — Аллоҳ уни ўз раҳматига олсин.

Саллаллоху алайҳис салом — Унга Аллоҳнинг саловати ва саломлари бўлсин.

Саҳархез — эрта тонгда турувчи.

Саҳобайи кибор — улуғ саҳобалар.

Солиҳ — яхши одам.

Такбир — намозга киришиш учун айtilувчи сўз, яъни

Аллоҳу акбар дейиш.

Таҳлил — ло илоҳа иллоллоҳни айтиш.

Турбат-қабр, мақбара.

Хайр ул-билод-шаҳарларнинг яхшиси.

Хирқа — дарвишлар кийими.

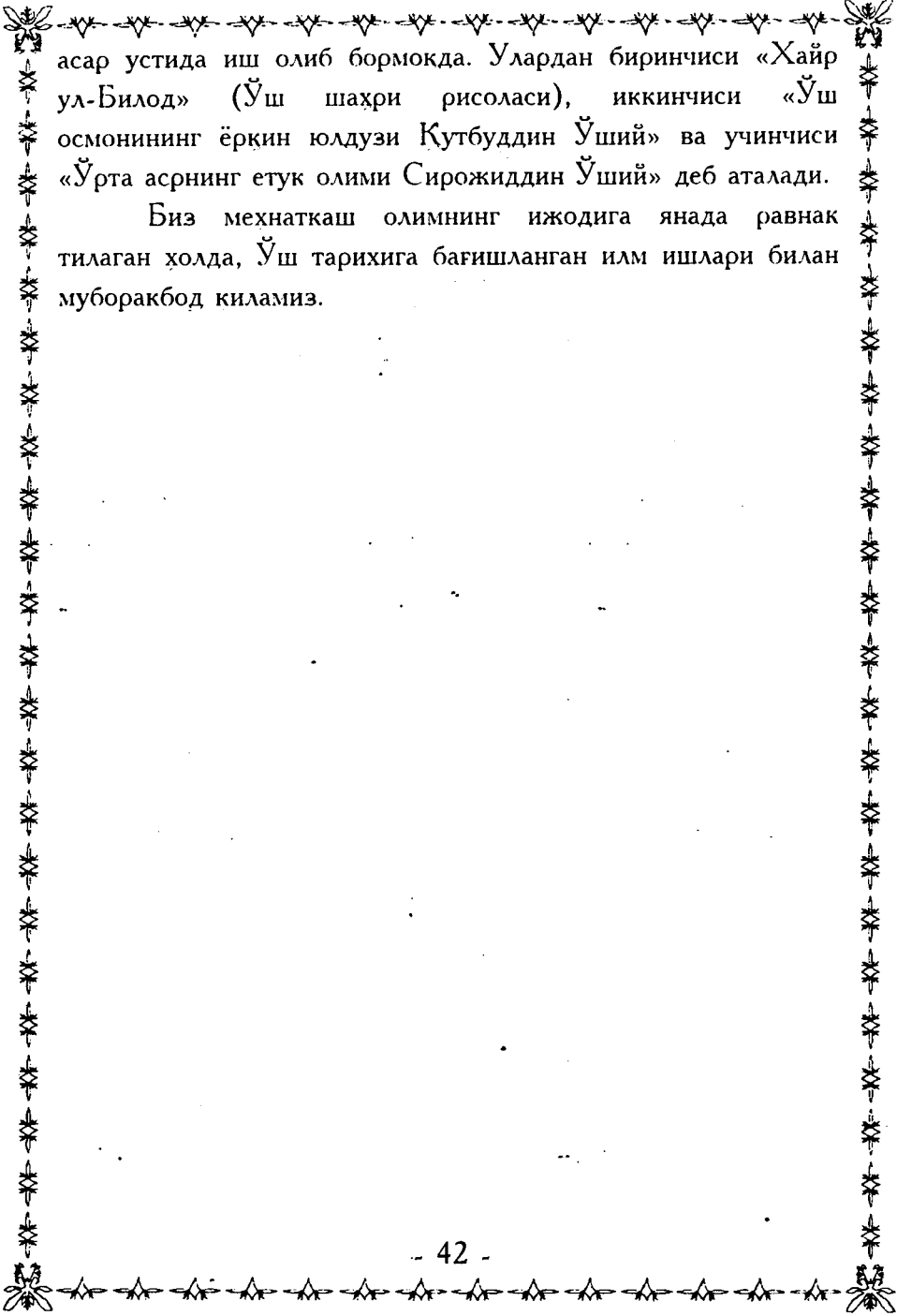
Ғозий — кофирлар билан бўлган жангда енгган одам.

ОЛИМ ҲАҚИДА БИР-ИККИ ОҒИЗ СЎЗ

Махмуд Ҳасаний (Махмуджон Ҳасанов) 1943 йили Андижон вилоятининг Марҳамат туманида зиёли оилада дунёга келган. Унинг отаси Мулла Ҳасанхон Махдум Мулла Муҳаммад Иброҳим ўғли (1898-1979) араб, форс ва туркий тиллари билимдони бўлиб, фаннинг бир канча соҳалари бўйича 30га яқин асарлар ёзиб қолдирган шоир, адабиётчи, тарихчи, табиб, суфий олим эди.

М.Ҳасаний ёшлигидан отаси қўлида таълим олиб, 1968 йили эса ТошДУ Шарқ факультети Эрон-Афгон бўлимини тугатади ва шу йилдан бошлаб ЎзР ФА Шарқшунослик институти илмий тадқиқот ишлари билан шуғулланади. Ҳозиргача у маданиятимиз тарихига оид 50 дан ортиқ китоб ва рисоалар чоп қилдирган. Шу кунларда у Шарқшунослик институтининг Шарқ кўлэмалари фонди мудири вазифасида ишламақда. У Ўзбекистон ёзувчилар уюшмасининг аъзоси, етук шоир, айна пайтда тадбиркор олим ҳамдир. Олим форс тилида назмда ёзилган тиббий асарлар устидаги докторлик илмий ишни тугатиш арафасидадир.

М.Ҳасанийнинг она томонидан авлодлари Ўш вилоятининг Аравон ниҳоясида истиқомат қиладилар. Олим тез-тез Аравонга келиб туради ва Ўшдаги қадрдон биродарларининг ҳам зиёратида бўлиб, Тахти Сулаймоннинг чиройидан баҳраманд бўлади. Ўш шаҳрининг фазилатлари ва тарихини баён қилиш учун олим шу кунларда бирданига учта

асар устида иш олиб бормокда. Улардан биринчиси «Хайр ул-Билод» (Ўш шаҳри рисоласи), иккинчиси «Ўш осмонининг ёрқин юлдузи Қутбуддин Ўший» ва учинчиси «Ўрта асрнинг етук олими Сирожиддин Ўший» деб аталади.

Биз меҳнаткаш олимнинг ижодига янада равнак тилаган ҳолда, Ўш тарихига бағишланган илм ишлари билан муборакбод киламиз.

МУНДАРИЖА

Хайр ул-Билод (Ўш рисоласи) Маҳмуд Ҳасаний.....	3
Сулаймон алайҳиссаломнинг қароргохи бўлган Ўшнинг фазилатлари ҳақидаги рисола.....	14
Рисолий шаҳри Ўш (Ўш шаҳри рисоласи).....	22
Изоҳлар.....	37
Рисолада учрайдиган баъзи қийин сўзларга изоҳлар....	39
Олим ҳақида бир- икки оғиз сўз	41

Махмуд Ҳасаний

Хайр ул-билод
(сказание об Оше)

Ответственный редактор:
профессор М.Т. Мамасаидов

Перевод: Муминжан хаджи Амурханова

Корректор: О. Худайбердиев
Тех. редактор: Х. Рузибаева

Босмаханога 18.09.2000 й. Босишга руҳсат этилди 27.09.2000 й.

Фор. 60X84 1/16 Ҳожми 2,75 босма тобоқ. 1000 нусхада.

Буйрутма № 4390

Ўш шаҳри. Курманжон датка кўчаси — 209